

УДК 338.27

*Кравчук Олена Ярославівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом
і економіки праці
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

ІНТЕЛУКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Визначено новий фактор глобалізації – інтелектуальний капітал як основну складову подальшого розвитку економіки України.

***Ключові слова:** інтелектуальний капітал, національна економіка, національна безпека, інтелектуальна безпека, глобалізація, людські ресурси, технологія.*

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої економічної системи є неможливим без сформованої та ефективно дієвої системи національної безпеки. В сучасних умовах забезпечення національної безпеки України є одним з найважливіших та центральних завдань формування та розвитку економіки ХХІ ст. – економіки знань.

Дана проблема не залишає осторонь нашу державу, оскільки перенесення акцентів із матеріальних ресурсів на людські та інтелектуальні є характерним для національної економіки кожної країни та вирішальним у ходженні до інформаційного простору. Освіта, наука, інтелект – чинники, що визначають конкурентоспроможність національної безпеки.

Україна не може не враховувати світові тенденції переорієнтації на новий шлях розвитку, пов'язаний із найвагомішою роллю інтелектуального капіталу у розвитку будь-якої країни та забезпечення її конкурентоспроможності у світогосподарських процесах. Сьогоднішні умови, в яких відбувається формування її інтелектуального капіталу, є досить складними. Невирішеними залишаються багато завдань, серед яких – формування атмосфери загальної зацікавленості у праці інтелектуалів, перехід освітянської системи на новий рівень роботи, що забезпечує реалізацію індивідуальних запитів і бажань, розвиток особистості, підвищення добробуту народу і якості його життя, розробка загальнонаціональних проектів у галузі впровадження управлінських технологій і соціальних інновацій, інтенсивний розвиток перспективних вітчизняних галузей науки, забезпечення ефективних зв'язків між наукою та економікою.

Актуальність обраної теми пов'язана, насамперед, з кризовою ситуацією, в якій опинилася вітчизняна наука та освіта. Нинішню ситуацію можна охарактеризувати як таку, якій властиві скорочення обсягів науково-технологічного потенціалу, погіршення таких якісних характеристик, як недостатнє залучення найбільш здібних працівників, наукової молоді до освітньо-наукового сектора національної економіки, соціально-психологічна деградація працівників, моральне і фізичне старіння матеріально-технічної бази НДДКР, зменшення можливостей для відтворення наукових кадрів (складність у системі аспірантури та докторантури), непривабливість наукової кар'єри для молоді,

скорочення будівництва науково-дослідних об'єктів, криза наукового приладобудування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інтелектуального капіталу макrorівня є важливим для розробки економічної політики в будь-якій країні, що претендує відігравати важливу роль у світовій економічній системі. Перетворення інтелектуального потенціалу на інтелектуальний капітал відбувається у процесі відтворення інтелектуального капіталу, що є важливим і значимим процесом для суб'єктів господарювання в умовах сучасної ринкової економіки.

Суттєві надбання в дослідженні цих проблем мають вітчизняні вчені, такі як О. Амоша, А. Базилюк, С. Бандур, Д. Богиня, І. Бондар, П. Гайдуцький, О. Грішнова, М. Долішній, Т. Заяць, С. Злупко, М. Карлін, Т. Кир'ян, А. Колот, Ю. Краснов, В. Лагутін, Е. Лібанова, В. Лич, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, С. Пирожков, О. Рудченко, П. Саблук, О. Сологуб, Г. Ярошенко, М. Чумаченко, А. Чухно та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення організаційно-економічних засад формування інтелектуального капіталу в економіці знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування й розвиток постіндустріальної економіки, зростання ролі інформації та знань у виробничих процесах ставить економічний прогрес і суспільний розвиток у пряму залежність від суцільної інтелектуалізації життя населення. Інтелектуальна діяльність стає головною умовою економічного поступу.

Особливий інтерес викликає зростання інформаційних компаній. Крім того, що це зростання вражає, з економічної точки зору, своїми темпами, воно, до того ж, нічим не підкріплюється з точки зору індустріальної системи. Ці компанії не володіють практично жодними основними засобами, однак їхні досягнення є дуже значними.

Ще одним аспектом структурних змін у сучасній економіці є велика роль науки у відтворювальному процесі суспільства. Зокрема, у Японії частка видатків на НДДКР складає 2,9% ВВП, що є найвищим показником серед країн світу. Високими є і частки видатків на НДДКР у США та Німеччині – 2,8% та 2,7% відповідно [2].

Аналогічні процеси відбуваються в Японії. Інтелектуальний капітал є головним фактором світогосподарської конкурентоспроможності японської економіки, причому, якщо раніше його факторіальна пріоритетність була властива великим і середнім компаніям, то останнім часом спостерігаються тенденції його нагромадження і розвитку в малому бізнесі. Активну політику відносно інтенсифікації відтворення і використання інтелектуального капіталу проводить Китай, котрий розробив стратегію «Державна система з освоєння нововведень на тлі настання епохи економіки знань» [2].

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій змінює вигляд сучасного бізнесу і шляхи виробництва вартості. Швидкість передачі інформації, укладання угод із постачальниками сировини і покупцями готової продукції через Інтернет, можливість надомної роботи – усе це робить фірму більш гнучкою, приводить до скорочення витрат і підвищує ефективність. Діяльність багатьох фірм усе більше зосереджується у віртуальному просторі та охоплює його. Наприклад, «Dell Computers» одержує через електронну мережу близько 30 % замовлень, а «Cisco Systems» – близько 80 %. Загальна сума угод, укладених у США через електронну мережу, зросла до 2 трлн. дол. на рік.

Нагромадження інтелектуального капіталу супроводжується удосконаленням умов і механізмів для ефективного його використання, посилення його впливу на економічний і соціальний розвиток».

Інтелектуальний капітал, таким чином, набуває ролі домінуючого фактора в генезисі інтелектуальної економіки.

Другий ключовий фактор становлення та розвитку інтелектуальної економіки, який знаходиться в тісному діалектичному взаємозв'язку з інтелектуальним капіталом, – стрімке зростання частки інтелектуальної праці у процесі створення різних видів економічного продукту.

За інформацією Всесвітнього банку, на сучасний момент 64 % світового багатства міститься у людському капіталі, велику частину якого складають знання й інтелектуальні здібності працівників.

На початок 2010 р. частка зайнятих переважно інтелектуальною працею досягла у США понад 60 %. Частка зайнятих у матеріальному виробництві скоротилася за останні 30 років майже вдвічі (із 33,2 до 19,4 %), що пояснюється збільшенням чисельності працюючих у сфері послуг.

В інтелектуальній економіці діють інші економічні закони, ніж в індустріальній, котрі ще мають бути описані економістами-теоретиками. Про наявність таких законів свідчать намічені парадокси: по-перше, це зниження темпів зростання ВВП при прискоренні темпів збільшення суспільного багатства, що відбиває втрату можливості застосовувати вартісні показники для оцінки розвитку інтелектуальної економіки; по-друге, скорочення темпів зростання продуктивності праці при явних технологічних успіхах, що виявляється при порівнянні темпів зростання продуктивності та динаміки технологічних досягнень; по-третє, стійкий господарський розвиток при негативних нормах нагромадження (це у свою чергу виявляється у тому, що інтелектуальна економіка може демонструвати господарський розвиток при постійному зниженні інвестицій).

Збільшення ролі інтелектуального капіталу перетворює фінанси із головного джерела ринкової сили на її наслідок. Гроші втрачають значення, а конкурентоспроможність усе більше визначається технологіями та знаннями, передача і використання яких набагато складніше за передачу і використання грошей. Головними бар'єрами на шляху розповсюдження технологій та знань є погана освіта і низький добробут: неосвічений не зможе використовувати технології, навіть якщо отримає їх, а бідне суспільство не збереже достатню для користування ними кількість освічених людей.

Отже проаналізувавши ситуацію переходу високо розвинутих країн із індустріальної економіки у інтелектуальну можна із впевненістю сказати що основною проблемою у для національної економіки України стане нестача висококваліфікованих кадрів, оскільки частка ж осіб переважно фізичної праці, до яких відносять робітників усіх рівнів кваліфікації і так званих працівників обслуговування (кухарів, офіціантів, медичний персонал, охоронців, прислугу тощо), повільно, але неухильно скорочуватиметься.

Для того щоб запобігти можливим негативним наслідкам у подальшому розвитку інтелектуальної економіки слід також приділити увагу такому питанню як інтелектуальна безпека держави.

Стан інтелектуальної безпеки держави визначається перш за все його науковим потенціалом і науковими ресурсами, тобто кількістю та рівнем підготовки працездатних носіїв наукового інтелекту – осіб, які працюють за здобутим фахом та осіб з вищою освітою. Враховуючи, що вітчизняна статистика серед видів економічної діяльності виокремлює лише освіту, проаналізуємо зайнятість населення у цьому виді діяльності. Відомо, що освіта виступає основою та підґрунтям для розвитку наукового потенціалу нації.

Із впевненістю можемо стверджувати, що інтелектуальна безпека – це такий стан національної безпеки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз та здатний задовольняти потреби усіх суб'єктів – особи, сім'ї, суспільства та держави. До основних реальних та потенційних (внутрішніх і зовнішніх) загроз інтелектуальній безпеці суспільства можна віднести: недостатній рівень фінансування освіти і науки; заниження соціальної значущості вчених і спеціалістів із вищою освітою; моральна і матеріальна недооцінка державою праці науковців; не престижність наукоємних професій; нестабільність роботи науково-дослідних установ; використання вчених і спеціалістів із вищою освітою не за здобутим фахом; старіння й нестача наукових кадрів; низький рівень заробітної плати в освітній та науковій сферах, відсутність належної мотивації до праці; погіршення фізичного і духовного здоров'я населення, моральна деградація особи, сім'ї, суспільства; зростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих держав світу; інтелектуальна міграція та ін.

Забезпечення інтелектуальної безпеки держави можливе за рахунок розвитку наукоємних галузей економіки, впровадження новітніх технологій (нанотехнологій, штучного інтелекту), використання досягнень науки і техніки у виробництві (забезпечення тріади: освіта – наука – виробництво), можливості рівного доступу до отримання освіти усіх членів суспільства, використання набутих знань, вмінь та навиків у створенні продуктів інтелектуальної праці, забезпечення безперервної освіти та перепідготовки кадрів, створення науково-освітніх комплексів (центрів) або корпоративних університетів, надання якісної вищої освіти (в контексті Болонської декларації з використанням кредитно-модульної системи), підвищення привабливості академічної кар'єри для випускників вищих навчальних закладів, забезпеченості та захисту прав на інтелектуальну власність та ін.

Очевидно, що для забезпечення і зміцнення інтелектуальної безпеки України необхідно реалізувати комплекс організаційно-правових, господарсько-економічних та інших заходів, спрямованих не тільки на збереження і відтворення існуючого інтелектуального потенціалу, а й на підвищення престижності розумової праці, зацікавленості носіїв наукового інтелекту у плідній праці. Таким чином, нова парадигма розвитку і нарощування інтелектуального та науково-технологічного потенціалу допоможе знизити та усунути низку потенційних та реальних загроз інтелектуальній безпеці, а також забезпечить вищий ступінь захисту національної безпеки в цілому.

Під інтелектуальним захистом розуміють заходи, спрямовані на забезпечення інтелектуальної безпеки держави.

Безумовно, заходи, пов'язані з попередженням загроз інтелектуальним інтересам, слід вважати пасивним захистом або пасивним забезпеченням інтелектуальної безпеки. Ті ж заходи, які направлені на обмеження і ліквідацію наслідків небезпек інтелектуальним інтересам, що виникли, можна вважати активним захистом або активним забезпеченням інтелектуальної безпеки.

До заходів пасивного захисту можна віднести: розробку сучасної концепції науково-технічної політики, розвитку науки й освіти, яка б відповідала новим соціально-економічним умовам розвитку країни; розробку законів, законодавчих і нормативних актів, які б забезпечували і стимулювали розвиток науки та освіти; розробку законів і законодавчих актів, які б захищали інтелектуальні інтереси країни, інтелектуальну власність, носіїв інтелектуальної власності та продукти їх розумової праці; розробку вимог до дипломних і випускних робіт, дисертацій на здобуття наукових ступенів тощо.

До заходів активного впливу можна віднести: практичну реалізацію інтелектуальних можливостей особи, сім'ї, суспільства, держави; зростання суспільної і соціальної значущості спеціалістів із вищою освітою і вчених при розробці нормативних актів та розв'язанні державних і інших задач; покращення умов праці і життя носіям інтелекту – вченим і спеціалістам із вищою освітою; реальний захист продуктів розумової діяльності носіїв інтелекту від різного роду посягань; використання вчених і спеціалістів з вищою освітою тільки за профілем їх підготовки; моральне і матеріальне стимулювання роботи носіїв інтелекту; швидке впровадження і застосування результатів діяльності вчених і спеціалістів з вищою освітою на практиці та ін.

Важливо також звернути увагу й на те, що в інтелектуальній економіці розвиток інформаційного сектора практично не наштовхується на обмеженість попиту через те, що, з одного боку, його продукція залишається відносно дешевою, а з іншого, потреби в ній через їх природу збільшуються експоненціально. Останніми роками нові моделі комп'ютерних систем не тільки змінювали попередні усе швидше, але й забезпечували собі більший попит на ринку. Експансія індивідуальної зайнятості, а саме – можливість для кваліфікованого працівника придбати усі необхідні засоби виробництва, стала одним з найбільш ефективних способів боротьби із безробіттям. Як наслідок формування інтелектуальної економіки збільшується частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту готової продукції (табл. 1)

Таблиця 1

Порівняльні показники продажу високотехнологічної продукції та ліцензій на використання нових технологій світових економічних лідерів і України

Країна (група країн)	Частка високотехнологічного експорту в експорті готової продукції, %	Обсяги роялті ліцензійних платежів на душу населення, дол. США	
		Надходження	платежі
Європейський союз	18	61,7	78,9
США	33	136,3	41,8
Японія	26	58,6	71,0
Україна	6	0,06	0,14

Такі низькі показники в Україні в порівнянні із високо розвинутими країнами пояснюються тим, що на даний час держава не володіє можливостями використання інтелектуального капіталу як найважливішого інвестиційного ресурсу, тому змушена більш активно нарощувати інвестиції для підтримки конкурентоспроможності своїх індустріальних виробництв.

Про те слід усвідомити що формування стійких конкурентних переваг підприємства з кожним днем все більше унеможливується без ефективного використання та розвитку інтелектуальних ресурсів.

З позиції сучасних вимог маркетингового середовища причини різкої інтенсифікації використання і відтворення інтелектуального капіталу пов'язані із трьома світовими маркетинговими тенденціями:

1. Індивідуалізація і динамізм поведінки споживачів.
2. Прискорений розвиток нових технологій.
3. Глобалізація попиту та пропозиції.

Зростаюче різноманіття ринків означає, що:

1. Стратегія багатьох продуктово-ринкових комбінацій стає усе більш диференційованою і, як наслідок, вимагає активізації використання інтелектуального капіталу.

2. Розвиток і використання інтелектуального капіталу мають бути тісніше пов'язані з маркетинговою політикою і навпаки.

3. Має бути підвищена ефективність в аспекті якнайшвидшого виведення на ринок нових товарів.

Важливо відзначити, що для того щоб почувати себе повноцінною європейською державою потрібно усвідомити що формування нових ринків, швидкі зміни на ринках, розвиток інформаційних та інших технологій, розповсюдження технологій, зростання інтелектомісткості виробництва висувають нові вимоги для багатьох підприємств України і саме ця догма стає основою для створення інтелектуального капіталу як основи забезпечення інформаційної безпеки в країні.

В силу такого напрямку розвитку економічних систем сучасності тенденції розвитку маркетингового середовища підприємствам в Україні доцільно активніше й ефективніше використовувати наявні інтелектуальні ресурси (рис. 1).

Наявність і ефективне використання інтелектуальних ресурсів викликає новий виток у розвитку нових технологій і виробництві інтелектомісткої продукції, що стимулює формування інтелектуальної економіки. Глобалізація при цьому забезпечує великі ринки збуту продуктів інтелектуальної праці. У свою чергу, з одного боку, інтелектуальна економіка сприяє розвитку інтелектуального капіталу, стимулює інтелектуальну працю, а з іншого – сприяє розвитку інформаційної культури у глобальному масштабі.

Висновки. Виходячи із сучасних тенденцій світових економічних трансформацій, єдиною адекватною Заходу економічною моделлю може бути тільки інтелектуальна економіка. Нагромадження, створення, інтенсифікація і капіталізація знань у зв'язку з інформаційними технологіями як на макро-, так і на мікроекономічному аспектах обумовлюють можливості становлення інтелектуальної економіки в Україні.

На макрорівні необхідне формування нової національної економічної доктрини, метою якої буде створення передумов формування в Україні інтелектуальної економіки. Довгострокова стратегія економічного розвитку повинна передбачати великі інвестиції в освіту, підвищення кваліфікації та інформатизацію, що дозволить розширити доступ до знань і створити кадрову основу становлення інтелектуальної економіки. Для створення таких передумов формування інтелектуальної економіки необхідно розпочати процес інтенсивної інформатизації суспільства. Треба забезпечити широкий доступ суб'єктів господарювання до накопиченого інтелектуального потенціалу, зняти організаційні та технологічні обмеження у сфері його масового відтворення. Формування творчої особистості з інноваційним мисленням має бути зафіксоване як головна мета вітчизняної системи освіти, і згідно з цією метою мають бути скоректовані навчальні плани і програми. Україна повинна всіляко прагнути брати участь у європейських високотехнологічних програмах. Нехай навіть у доступній для огляду перспективі це буде на другорядних ролях.

На мікрорівні головною задачею стає формування ефективного організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом на підприємствах, розробка системи критеріальних показників ефективності використання інтелектуального капіталу, забезпечення його інтенсивного відтворення.

Відповідно інтелектуальна безпека як частина інтелектуального капіталу нації є невід'ємною складовою частиною національної безпеки, оскільки забезпечує задоволення інтелектуальних інтересів особи, суспільства та держави; гарантує належні умови для цивілізованого життя, розвитку та вдосконалення; визначає наукове забезпечення і реалізацію всіх інших видів національної безпеки; виступає важливим чинником збереження та примноження інтелекту нації; гарантує недопущення інтелектуальної кризи, яка може виявитися надзвичайно небезпечною порівняно з економічною, соціальною, воєнною, і подолання якої потягне декілька десятиліть або й століть.

Список використаних джерел

1. Грیشнова О., Полив'яна Н. Управління людським капіталом у контексті реалізації інноваційної стратегії підприємства / О. Грیشнова, Н. Полив'яна // Україна: аспекти праці – 2007 – № 5 – С. 37 – 41.
2. До питання використання інтелектуального потенціалу аграрної науки / Л. Червінська, Т. Червінська // «Економіка України», №8.– 2010 – С. 49-54.
3. Лич В. М. Актуальні питання розвитку людського потенціалу України // Монографія «Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми». Під наук. ред. М. Якубовського. – К.: НДЕІ, 2005 – 318 с.
4. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В.Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011 – 696 с.
5. Чабан В. Г. Інноваційний потенціал підприємства та його оцінка / В. Г. Чабан // Фінанси України – 2006 – № 5 – С. 142 – 148.

Кравчук О. Я. Интеллектуальный капитал как фактор развития интеллектуальной экономики Украины

Определен новый фактор глобализации – интеллектуальный капитал как основную составляющую дальнейшего развития экономики Украины.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, национальная экономика, национальная безопасность, интеллектуальная безопасность, глобализация, человеческие ресурсы, технология.

Kravchuk O. Ya. Intellectual capital as a factor of development of knowledge-based economy of Ukraine

Defines a new factor of globalization – the intellectual capital as a major component of the further development of the Ukrainian economy.

Key words: intellectual capital, the national economy, national security, intellectual security, globalization, human resources, technology.

